

Janovics Mária

CSÁTH-JÁRÓ ÁT-JÁRÓ

Csáth-járó át-járó. Csáth Géza, az irodalmi és pszichológiai diskurzusok metszéspontja.

Csáth-járó át-járó (Csáth-way path-way) (Csáth-járó át-járó. Géza Csáth, the intersection of literary and psychological discourses)

(konTEXTUS könyvek 3.: Irodalomtudományi, nyelvészeti és interdiszciplináris kutatások.) Szerkesztette Csányi Erzsébet. BTK – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2009

A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, valamint az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara CSÁTH-JÁRÓ ÁT-JÁRÓ címmel nemzetközi interdiszciplináris tudományos konferenciát tartott Szabadkán a Tanítóképző Karon. A kötet a konferencia előadásait tartalmazza: melyeket a Pécsi Tudományegyetemről érkezettek, az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar tanárai, irodalomtudósok, valamint pszichológusok, pszichiáterek, néprajzkutatók és művelődéstörténészek tartottak.

A kötetben megjelentetett tanulmányok az íróról, illetve a publicista, zeneszerző, orvos, analitikus Csáthokról született értelmezéseket, elemzéseket tartalmazza, az ilyen módon létrejött Csáth-portrékat, az ezekből konstruálódó és az ezeket övező problémákat veszi górcső alá.

A kötet első tanulmánya Bókay Antal *Álom-írás, álom-írók* című írása az álom problémáját járja körül. Megjegyzi, dolgozatának fő aspektusa az álom háttérhelyzeti természete; leglényegesebb karaktere a heterogenitás állandó kidolgozása. Vizsgálva Freud álmelméletét, öt szempontot javasol a heterogenitáspár elkülönítésére: ébrenlét–alvás, energia–logika, dekonstruktív hermeneutika–szemantika, kép–nyelv, forma–tartalom. Kifejti, hogy a pszichoanalízis nagy hatással volt Csáth szemléletére.

A *Morfium, matricidium és pszichoanalízis* című tanulmány Kövály Zoltán kutatásait prezentálja; alcíme: *Témák és variációk Csáth Géza és Kosztolányi Dezső életében és műveiben*. A dolgozat felveti a kérdést, véletlen-e, hogy a matricidium témája áttételesen jelen van az *Anyagyilkosságban* is. Vita tárgya a rokon Kosztolányi és Csáth fantáziájának hasonlósága. A pszichoanalitikus beállítottságú dolgozat fő szegmensei a matricidium, a morfium, a pszichoanalízis.

Erős Ferenc *Határátlépések pszichoanalízis és irodalom között – Csáth Géza A kisasszony c. novellájáról* címmel írt dolgozatában az analitikus és a páciens

egymás terébe lépésének következményeit értelmezi. Először is feltérképezi a két személy, analitikus és páciens dialógusán alapuló pszichoanalízis tudományát, melynek végcélja a páciensben lezajló tudattalan folyamatok feltárása és megértése. Erős Ferenc munkájában felvázolja a kettős alapon nyugvó narratív struktúrájú, Freud által alkotott esettanulmányt, mely az élet csomópontjait kiemelve a kórtörténeten és a kezeléstörténeten alapszik. A pszichoanalízis további boncolgatása során szó esik a Freud nyomán elterjedté vált patográfiákról, naplóról is. A szerző említést tesz Italo Svevo *Zeno tudata*, D. M. Thomas *Fehér Hotel* című regényéről, melyek klasszikus példái annak a válfajnak, amikor a terapeuta és a páciens jelenik meg az irodalmi mű témájaként. Csáth munkásságára jellemző, hogy a terapeuta és a páciens átlép egymás terébe, ennek kapcsán a szerző, Erős Ferenc *A kisasszony* című novella néhány motívumának elemzésére vállalkozik. A bonyolult viszonyrendszert szemléltető táblázatban ábrázolja az élettörténet, a tünetek és a diagnózis megjelenését, három narratív pozíció szerint, melyekben Fülöp életének és betegségének különféle aspektusai nyilvánulnak meg. A szereplők és szerepek egymás életének azonosulási mintái.

A kötet következő tanulmányaként Büti Etelka munkája olvasható, melynek címe *Csáth mint anyagyilkos*. A dolgozat először a pszichoanalízis alapmeséjét, az Odipusz királyról szóló történetet ismerteti, majd közös nevezőre hozza az anyagyilkosságot tematizáló Csáth-novellákkal és pszichológiai jelentésükkel. A novellák elemzésekor a fájdalom iránt érdeklődő, érzelem nélküli fiúk és az édesanyához fűződő kapcsolatuk kerül középpontba. A tanulmány írója az *Anyagyilkosság* és a *Találkoztam anyámmal* című novellákban előforduló halálesetek közti párhuzamokra és különbségekre is kitér, és megjegyzi, hogy Csáth világában mind a behatolás, mind a kiszakadás veszélyes lehet, mert halált okozhat.

Mirnic Zsuzsa *Az elérhetetlen keresése. A korai sérülések jelentősége Csáth Géza pszichobiográfiájában* című dolgozatának célja Csáth élettörténetének legfontosabb pszichológiai momentumait rendszerbe foglalni, kiemelve azokat a legfontosabb motívumokat, amelyek életének alakulását meghatározzák. A koraszülött Csáth Gézának, aki az édesanya betegsége miatt a korai fontos kötődési időszakot a dajkával tölti, a halál kivételével más emléke nincs az anyáról. Mirnic az érzelmi feldolgozás hiányára utalva beszél a Csáth életében beálló érzelemmentes nézőpontról. A művészetkedvelő és igényes családban felnövő Csáthot intellektuális, művészi beállítódású férfiak veszik körül. A szerző görcső alá veszi a halott anya felé irányuló agresszív fantáziák kibontakozását, ennek kapcsán fejt ki *Az anyagyilkosság* című novellát mozgó szadizmust és a nők iránt érzett ambivalenciáit. A szerző ezt tovább értelmezve elemzi, hogyan vált szexcentrikussá Csáth, s ennek során hogyan lettek a nők mint devalvált, az ént erősítő eszközzé. Az így kifejezésre jutó narcizmus és morális korlátok hiánya mellett a szerhatás elleni küzdelem is fontossá válik. A miniatűr öngyilkossággént feltüntetett morfin, mely kilépést jelent a világból, ambivalenssé te-

szi a tárgyakkhoz való viszonyát. A szerző felveti az Olga és Csáth házasságának problematikáját. Kifejti, miért is halad a kapcsolat spirálhatásban a lecsúszás irányába, hogyan válik a kodepedens kapcsolat illúzióvá.

A szerző külsőlegessége magán a határon játszódik. De hol van a határ című tanulmány szerzője Samu János Vilmos. A narrátor és a szerző viszonyának árnyalásával foglalkozik, és a nyelvfilozófia problémáinak esetlegességét járja körül. A vizsgálódás a Csáth-novellát transzponáló Ópium – Egy elmebeteg nő naplója című Szász János-filmből indul ki, melynek középpontjában a nyelv kezelésének, érzékelhetőségének problémája áll. A dolgozatot a következő kulcsszavak fémjelzik: biotext, narrátor, médiumváltás, látható nyelv, Csáth, határ.

Bús Natália *Spanyol ópium az állatkerben* című írásában először is a cím létrejöttének mibenlétére utal. „A *Spanyol ópium az állatkerben* egy meglehetősen diffúz tárgysorozatnak éppen az összekapcsolódások révén kiüresedett jelölője. De ez nem semmibe vesző, semmitmondó üresség, hanem termékeny újragondolását hordozza magán mindannak, ami eme összekapcsolódások következtében a közvetlen jelölésen kívül maradt, valami azon túl. Az említett tárgysorozat hangsúlyos elemének tekintendő Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony* című regénye, Szász János *Ópium* című filmje.... És az Éjszakai állatker – *Antológia a női szexualitásról* című novellaantológiája.” (119.) Az így kialakuló cím ezen művek egymásba játszódásának révén jött létre, melyet a szerző intermediális bacchanáliának nevez, és aláhúzza, hogy a cím által hordozott csomópontok mentén a Csáth Gézaról szóló kapcsolatok kerülnek be. Ezt követően vizsgálja a kérdést, hogy a három mű hogyan és miért kínálja fel magát a diskurzus tárgyaként. Következésképp olvashatjuk, hogy a Lovas-regényben egy megsokszorozott Csáthtal találkozunk, aki olvasmányélményekben jelenik meg, vagy életrajzi adatok alapján bukkan fel. A Szász-regényben a megsokszorozódás folytatásaként Csáth kettős szubjektum társszerzői funkciót is betölt. Bús Natália a regényeket elemezve állítja, hogy Csáth Géza esetében az egymásra íródás többszörösen is érvényes a feminista diskurzussal átszöve, hiszen a név egymástól független narratívákon belül a megjelenő szubjektum helyét jelöli.

Beke Ottó *Mesék, amelyek rosszul végződnek* című írásában kijelöli, hogy a történet elemei negatív logikát követve, destruktív módon szerveződnek. Az ambivalencia akkor fejeződik ki, amikor rávilágít a szövegekre, melyek negatív logikával polemizálnak, miközben afirmatív pozíciót töltenek be a novella műfajával kapcsolatban. A szerző a címet kifejtve jegyzi meg, hogy a címadó, öt meséből álló novellaciklus a narratívák tekintetében a negativitást manifesztálja. Majd fölvezolja a Csáth-novella kétféle működésmódját. A mese narratív logikára, pozitív perspektívára, meseszerűsége reflektál, e műfaji konvenciókkal a Csáth-novella dialogizálni kezd. Ennek következményeként a mese a halálba mutat, nem tesz eleget a műfaji követelményeknek, és az elbeszélések

inverz logikájú, modifikált végkicsengésűvé válnak. A tragikum predestinációjáról vallanak, a pusztulás elkerülhetetlenségéről, a vég és a végzet karnyújtásnyi közelségéről, valamiféle lényegbeli labilitásról. Egy végső értelmezési szegmentumként megjelöli Beke Ottó, hogy a Csáth-novellisztika szubverzív meseinterpretációja textuális műveletek sora.

Csányi Erzsébet *Élet-veszély Csáth hintája határok között* című dolgozatában a veszély-motívum és a destruktív élmény az elemzés tárgya. A szerző megjegyzi, hogy a novellahősök mágnesként vonzzák a fátumszerű veszélyt, és a félelem destruktív formája után érdeklődnek. Vizsgálódás alá kerül a *Varázló kertje* című novella, melyben a kert mint más világ, pokol jelenik meg. Ebből kifolyólag említi meg Csányi Erzsébet a felemelkedés és alászállás mozzanatait, az élet és halál közötti síkok átmetszését. Az elemzés kiterjed az *Anyagvilkosság* című novella világára is, a brutális eszközöket felhasználó, ösztönösséggel cselekvő fiúk izgalmát feldolgozó novellára.

Hózsza Éva *Csáth én-tűzijátéka és a Palics-álomba vezérlő villamoskalauzok* címmel írt dolgozatában megjegyzi, hogy az említett villamoskalauz nem egyértelműen álomba vezérlő, inkább az álomból kivezető, az én decentralizálódását elősegítő, a mítoszokra utaló kalauz. A vonat jelentőségét vizsgálva Hózsza Éva megjegyzi, hogy Csáth naplójegyzeteiben hangsúlyosak a palicsi kirándulások, melyekhez a jármű kiválasztása is hozzátartozik. A szerző szerint a villamos technikai médiumszerkezet, mely műszaki anyagszerűségében foglalkoztatja a naplóíró. Hangsúlyossá válik az egyik álom kulcsfigurája, az identitászavarral küszködő, villamos nélküli kalauz, aki a bürokrata hálózat kombinációs variánsa és tagja. Hózsza Éva referenciákat mutat ki a mitológiai kalauzokkal kapcsolatban. Az írás foglalkozik Palics zenéjével, a naplókba jegyzett hangversenyekkel vagy a családi zenei élményével.

Utasi Csilla munkájában, melynek címe *Az önéletrajzi tér Csáth Géza Vörös Eszti című elbeszélésében*, a jelzett novellában kibontakozó önéletrajzi tér föltérképezésére vállalkozik. A Vörös Eszti a novellának abba a vonulatába tartozik, amely a perszonális elbeszélői fikciót tudatosan alkalmazott önéletrajzi jegyekkel töri meg. A narrátor egykori jellemének látószögével tekint vissza és azonosul értékrendjével, ebben a visszaemlékezésben fontos szerepet játszik az Andersen-meséskönyv. Utasi Csilla kiemeli, hogy Csáth életét végigkíséri az én rögzítésének, dokumentálásának igénye. A novella főhősének neve megegyezik a novella szerzőjének nevével, így utalásnak tekinthető, hogy Vörös Eszti tölti be az anya szerepét, aki az anya hiányát kiemelő metaforává válik. Az írás tovább vizsgálja az élet és az irodalom, a dokumentum és a fikció közötti kereszteződéseket.

Fekete J. József *Formálisan úgy cselekszel, mintha egy novellahősöd volnál* címmel írt tanulmányában a csáthi naplókat, emlékiratokat vizsgálva foglalkozik az első világháború sajátos elbeszélésével. A dolgozat az életmű, az életrajz, a Monarchia, a morfium, a napló, a rend problémáit járja körül.

Horváth Futó Hargita *Csáth Géza nézetei az oktatásról és nevelésről* című írásában az író e témakörrel foglalkozó esszéit, tanulmányait vizsgálja. A *Rejtelmek labirintusában* című, három tematikus egységből álló kötet két fejezetének írásai oktatási és nevelési kérdéseket is tárgyalnak. A Szabadka ügyeivel foglalkozó írásaiban Csáth hangsúlyozza a testi erő jelentőségét, mely biztosítéka a szelleminek. Úgy vélekedik, a diákok kevesebb szellemi tőkével rendelkeznek. Összehasonlítja az európai és az amerikai oktatási rendszert, és hangsúlyozza a tanítóképző intézetek rendszerének megváltoztatását. Horváth Futó Hargita tanulmánya aláhúzza a hittanításról, a mai és a görög gimnázium közti különbségekről szóló cikkeket, s megállapítja, hogy Csáth nézete az oktatásról és nevelésről hasonló a gyermekközpontú reformpedagógiához.

Andrić Edit *Csáth Géza novelláinak szerb fordításban tapasztalt átváltási műveletei* című dolgozatában megjegyzi, hogy bár Csáth Géza művei közül kevés olvasható szerb nyelven, Belgrádban megjelent az *Opium. Dnevnik Morfiniste* című könyv, melynek szerb nyelvre való átültetését Sava Babić vállalta. Dolgozatában a Babić által végzett fordítási műveleteket elemzi. Andrić először is röviden felvázolja a fordítói tevékenység mibenlétét, ezzel kitér az átváltási műveletekre, amikor is a fordító a forrásnyelvi lexikai egységeket célnyelviekkel helyettesíti. A fordítás következő szegmenseit vizsgálja: lexikai helyettesítés, transzponálás, explicitás, implicitás, és a fordítói szabadságot is görcső alá veszi.

Káich Katalin *Csáth Géza Szabadkája* címmel írott munkájában abból indul ki, hogy a gyermekkor szimbólumrendszere, vonatkozása kitapintható a felnőttkori viselkedés vonatkozásában is. Ebből kiindulva vizsgálja azt a Szabadkát, mely Csáth diákkorának színtere volt. A dolgozat foglalkozik a Katolikus Néppárt tevékenységével, továbbá az akkori színházi élettel is. Bár megjegyzi, Szabadka akkori lakosságának 71%-a írástudatlan, szüksége lett volna tehát a művelődés formáira, a színház terme mégsem volt mindig tele az értelmiség kis aránya folytán.

Dévavári Beszédes Valériának a Brenner család életével foglalkozó dolgozata *A Brenner család a Szabadkai polgárság képviselője*, kiindulópontul a Temesvárról érkező, patikus, tudósfélének számító nagyapát választja. Megtudjuk, hogy a középső Brenner fiú ügyvédi pályát választva vonzódott a művészetekhez. A család, mely a frissen kialakuló városi középosztályhoz tartozott, a város művelődési életének egyik meghatározó tényezője volt. A dolgozat megemlíti a Bajáról származó Decsy Etelkát, Csáth anyját, aki harmincöt évesen meghalt, így Brenner József özvegyen maradt. A tanulmány témája kiterjed a rokoni szálak elemzésére is, Budánovits Ilonkára, a második feleségre. A szerző megjegyzi, hogy a polgárosodás hajnalán élő Csáth rokonság az ugar-rendszerből kibontakozó város lényeges átalakulásának szemtanúja. Csáth a város felvirágzásakor élte gyermekkorát, amikor létrejöttek a civil szervezetek, és kibontakozott

a város arculata. A dolgozata fő kérdése: lehet-e egy ilyen, a város alakulásának középpontjában élő tizenéves gyermek naplóját forrásként használni?

Ispánovits Csapó Julianna az író személyi bibliográfiáját készítette el *Csáth Géza a Vajdaságban* címmel. A szerző által begyűjtött adatok Csáth jugoszláviai-vajdasági előfordulásait, utóéletét, recepcióját prezentálják több szinten.

A kötetben olvasható tanulmányok a szétindázó Csáth-képeket elemezve jutnak el újabb tételekhez, melyek más és más problémákat vethetnek fel a több réteget képviselő elemzésekben. A felvázolt tények, helyzetek megvitatása újabb ablakot nyithat egy más nézőpontból festett Csáth-kép kialakításához.